

НОВА ПУБЛІКАЦІЯ ПРАЦЬ ВИЗНАЧНОГО ВЧЕНОГО

М.Ф. Сумцов. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України (вибрані праці) / Упорядкування, підготовка тексту, передмова, післямова та примітки М.М. Красикова. – Харків: Видавництво «АТОС», 2008. – 558 с.; 30 с. іл. (Серія «Студії з фольклору та етнографії Слобожанщини». Випуск 3).

Уже доволі тривалий період Харківський обласний центр народної творчості здійснює серію перевидань фольклорно-етнографічних та історико-культурних матеріалів, які давно стали бібліографічними раритетами. Ця акція проходить у контексті реалізації державної програми про збереження нематеріальної культурної спадщини. У кінці минулого року у видавництві «АТОС» вийшла друком унікальна книга. Мова йде про збірник етнографічних та історико-краєзнавчих праць відомого вченого Миколи Федоровича Сумцова (1854-1922). Презентована публікація представляє увазі читача рідкісні тексти, які востаннє побачили світ на початку минулого століття.

Структура видання: вступна та прикінцева статті упорядника – відомого вченого з Харкова М.М. Красикова; власне праці М.Ф. Сумцова; примітки до текстів; ілюстрації (50 фотографій).

Відкриває збірник стаття упорядника – «Вдячний син Слобожанщини». Вона аналізує життя та творчість М.Ф. Сумцова – етнографа,

літературознавця, музеєзнавця, мистецтвознавця, історика культури, громадського та освітнього діяча. Перед нами постає особистість вченого міжнародного рівня та визнання: професор Харківського університету М.Ф. Сумцов був академіком Української Академії наук, членом Чеської (Празької) Академії наук та мистецтва, членом-кореспондентом Петербурзької академії наук. Серед його відзнак найвища нагорода Імператорського Російського географічного товариства – велика золота медаль, яку він отримав у 1916 році. Опублікований науковий доробок вченого налічує не менше 1544 позицій. Микола Федорович Сумцов є автором значної кількості статей-гасел по «малорусской и юго-славянской этнографии и словесности», які вміщено в найбільш поважній енциклопедії Росії тих часів – Ефрона та Брокгауза (ст. 25). Відомий він також як один із фундаторів Етнографічного музею при Харківському університеті, який вже у рік заснування (1905) містив 1490 експонатів матеріальної культури слобожан та їх найближчих сусідів.

Серед праць дослідника варто відзначити маловідомі нам етнографічні студії (значна кількість з них вміщена до пропонованого збірника). Незважаючи на час, вони не втратили актуальності ні в плані емпіричного матеріалу, ні щодо теоретичних чи методологічних узагальнень та пропозицій. Зокрема, ще в 1897 році у статті «Утилитарная этнография» (ст. 3) дослідник зауважив наступне – «Современная этнография работает исключительно для науки, от академика до сельского учителя, и мало, совсем мало работает для народа. Записи делают для научных потребностей; ученые их перебирают, перетирают на сите критики, привлекая западные научные труды, строят гипотезы одна другой остроумнее...». Можна підписатися під кожним словом наведеної цитати – пройшло більше ста років, а становище вітчизняної науки у багатьох випадках залишається схожим із ситуацією про яку згадував М.Ф. Сумцов.

Збірник розпочинається працею, яка, за власним визнанням автора, була найдорожча для нього серед усього його доробку (ст. 14) – «Слобожане. Історико-Етнографічна Розвідка» (1918 р.). Перед очима читача розгортається еволюція життя Слобожанщини упродовж трьох віків. Як зазначає упорядник видання М. Красиков, – «...це без перебільшення мала енциклопедія народного життя краю» (ст. 14). Щоб у цьому переконатися достатньо переглянути назви розділів, які поділені на наступні тематичні частини: хліборобство і промисловість; їжа і напої; світогляд; забобони; оселя; одяг; свята та будні слобожан; торгівля і промисли; преса та театр; наука і мистецтво; хвороби та ліки тощо. Ця студія є унікальна, оскільки традиційна культура в сучасній Харківщині фактично не збереглася і представлена переважно у музеях. У праці нам відкривається те, що вчений досліджував та мав нагоду спостерігати на власні очі, коли урбанізація ще не надто вплинула на Слобожанщину. Цікавими є вступні слова вченого які стосуються тогочасного становища в Україні: «Російська держава, протягом віків усе більше поширюючись охопила безліч країв та народів... Самий багатий, чисельний по людности край – Україна – був знищений гнобительством уряду, заборонами мови і школи, утисками; деморалізований у верхніх верствах своєї людности призвичкою запобігати перед урядом; поповнений зросійщеною школою – низчою, середньою і вищою, пристосованими для того, щоб викоринити усяке національне свідоме місцеве почуття і всяку національну місцеву свідомість». Ці слова написала людина, українець за походженням, для якої, однак, рідною мовою спілкування була російська.

Наступні частини збірника представляють матеріали (кілька десятків статей), які тематично перегукуються з згаданою працею

«Слобожане. Історико-Етнографічна Розвідка» або торкаються інших сфер традиційної та сучасної вченому культури краю. Зокрема другим розділом є «Повір'я, звичаї та побут слобожан». Тут зібрано низку статей про чумацтво, народні пісні, розваги, повір'я та звичаї. Розділ третій розповідає про слобідське кобзарство. У четвертому та п'ятому («Письменники-слобожане – фольклористи та етнографи» і «Дослідники народної культури Слобідської України») вміщено історіографічно-біографічні розвідки про дослідників-етнографів, письменників та поетів із Слобожанщини, а також рецензії-огляди М.Ф. Сумцова етнографічних досліджень, які стосувалися цього краю. Серед них детально аналізується життя та творчість поета Я.Щоголіва, згадується про Б.Грінченка, А.Метлинського, Г.Квітку, І.Манжуру та інших. Останній розділ збірника присвячено становищу та подіям у сфері освіти та науки на Харківщині. У ньому ми дізнаємося про університетське життя Харкова, місцевий музей, XII археологічний з'їзд який відбувся у місті та інші речі.

Як видно, навіть із цього коротенького переліку вміщених до збірника глав, коло етнографічних зацікавлень Миколи Сумцова дуже широке і ще очікує на своє відкриття науковцями та широкою читацькою аудиторією. У своїх етнографічних працях М.В. Сумцов часто виступав, як піонер-першовідкривач. Зокрема це стосується нових жанрів фольклору, які до нього ніхто ґрунтовно не досліджував (український народний гумор). Також слід відзначити новаторські підходи щодо методологічних засад етнографії, – він вважав за необхідне досліджувати культуру людини в її цілісності, не обмежуючись вивченням культури народної. І попри поєднання національного та наднаціонального у своїх наукових пошуках, Микола Сумцов залишався палким прихильником збереження традицій та мови народу, оскільки саме остання, на його думку, є основою культури (ст. 63).

Текст у збірнику подається за мовою, орфографією та стилем оригіналу, – фактично як репринтне видання; використано п'ятдесят фотографій (деякі з них унікальні), які ілюструють етнографічний матеріал студій та біографічні розвідки професора. До більшості розділів книги (крім другого, третього та п'ятого) вміщено примітки, які суттєво доповнюють матеріали.

Завершує збірник прикінцева стаття М.М. Красикова «Сумцов і ми». У цій студії дослідник аналізує історіографію та бібліографію праць присвячених М.Ф. Сумцову. Згадуючи про часи офіційного «забуття» вченого за радянської влади, Михайло Красиков разом з тим переконливо доводить, що на Харківщині цю людину шанували і пам'ятали незважаючи на заборону. У статті дається аналіз основної

етнографічної праці М.Ф. Сумцова – «Слобожане», критично аналізується внесок дослідників «сумцознавців».

Загалом, вихід збірника етнографічних праць М.Ф. Сумцова варто вважати непересічною подією у справі повернення із забуття дослідників, яких несправедливо замовчували в радянський період. Представлені у публікації студії є цікавими та цінними матеріалами, які заповнюють наші прогалини у сфері традицій-

ної культури України. Вони стануть у нагоді як професійним етнографам, культурознавцям та історикам, студентам та аспірантам згаданих спеціальностей, так і пересічному читачу, якому не байдужа історія та культура нашої країни. Тим більше, що М.Ф. Сумцов відрізнявся своїм легким та читабельним стилем викладу матеріалу, то ж ознайомлення із його працями повинні принести не тільки нові знання та враження, але і задоволення від їх прочитання.

Леньо П. Ю. (Ужгород)